

ՄԻՋԻՆ ՏԱՐԻՔԻ ԱՆՁԻ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ԱՆԿՄԱՆ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՍԵՂԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Սոցիալական տարածության մեջ ակտիվ գործառնելու, սեփական պո-տենցիալն ամբողջովին իրացնելու համար անձի ակտիվությունն ուղղված է կայուն սոցիալական կարգավիճակ ձեռք բերելուն և սեփական հնարավո-րությունները ստեղծագործաբար իրացնելուն: Կյանքի ընթացքում անձի սո-ցիալական կարգավիճակները, այդ թվում՝ գլխավոր՝ մասնագիտական կար-գավիճակը, ենթակա է տեղաշարժի: Այս առումով հույժ կարևոր է մասնա-գիտական կարգավիճակի փոփոխության հոգեբանական առանձնահատկու-թյունների ուսումնասիրությունը միջին տարիքում: Ներկայիս միջին տարիքի անձը երկու՝ խորհրդային և հետխորհրդային արժեքային համակարգերի կրողն է, ինչը պայմանավորում է անձի արժեքափմաստային ոլորտի առանձ-նահատկությունները:

Վ. Ա. Տոլչենկը նշում է, որ աշխատանքի մեջ լուրջ ճշգրտումներ մտցրին ծանր ֆիզիկական աշխատանքի մասի կրճատումը և բարձր տեխնոլո-գիաների ներդրումը, համակարգչայնացումը, աշխատուժի (բանվոր) արտա-գաղթը (ապաորակավորումը, աշխատանքային շահույթի կրճատումը, մաս-նագիտական գործունեության ինտենսիվացումը, ինտելեկտուալ լարվածու-թյունների աճը, օրվա ընթացքում յուրաքանչյուր մարդու աշխատանքի արդյու-նավետության վրա վերահսկողության ուժեղացումը): Ժամանակակից աշ-խարհն առաջարկում է մասնագիտությունների նոր անվանացանկ, իսկ եղած մասնագիտությունների մեջ մտցնում է բարդություններ, որոնք միջին տարիքի անձը չի կարողանում հաղթահարել: Նման պայմաններում բազմաթիվ միջին տարիքի անձինք զբաղվում են ավելի ցածր որակավորմամբ և աշխատանքով, ինչը որոշում է սոցիալական տարածության մեջ տարեց հոգեկան աշխարհի առանձնահատկությունները: Առաջին հայացքից թվում է, թե աշխատանքը կարևոր բնութագիր չէ, բայց իբրև Ես հիմնադրույթի բաղադրիչ՝ իր մասին «հայտարարում է» սոցիալական կամ ներքին՝ հոգեբանական միջավայրի

(տարիքային ճգնաժամեր, կարիերայի հետ կապված հարցեր, գործազրկության իրադրություն և այլն) փոփոխության դեպքում ¹:

Սոցիալական փոփոխվող պայմանների, անցումային շրջանի հորձանուտում հայտնված անձանց հոգեկանում նկատվում են փոփոխություններ՝ մասնավորապես արժեքահմաստային ոլորտի վերակառուցումների ձևով, ինչը թույլ է տալիս հարմարվել միջավայրին՝ կրկին իմաստավորելով իրականության հետ հարաբերությունները: Խնդրի ուսումնասիրությունը հրատապ է հատկապես միջին տարիքի անձանց շրջանում, քանի որ նրանք են կազմում մասնագիտական կարգավիճակի փոփոխության պայմաններում հայտնված թիրախային խումբը: Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ աշխատանքի հարկադրաբար փոփոխությունը կամ կորուստն այս տարիքում անձի մեջ առաջացնում է սթրեսի, տագնապի, հուզական անզսպվածության վիճակ: Իսկ գործազրկությունը սոցիալականից արդեն վերածվել է հոգեբանական աղետի, ինչպես առանձին անձի, այնպես էլ հասարակության համար: Տնտեսական ճգնաժամերի փուլն ուղեկցվում է զանգվածային ազատումներով՝ կապված արտադրության կրճատման հետ, ծնում է նոր ֆենոմեն՝ գործազրկություն²:

Գործազրկությունը միջին տարիքում կարող է դառնալ ընտանեկան հարաբերությունների կորստի, սեփական անձի անպետքության զգացումի առաջացման և ինքնահարգանքի կորստի պատճառ: Գործազրկությունը հատկապես սուր են ապրում այն տղամարդիկ, որոնք սոցիալականացման ընթացքում յուրացրել են ընտանիքին կերակրողի դերը: Անձի մեջ առաջանում է անելանելիության իրավիճակ, կորցնում է հույսն ապագայի նկատմամբ: Եթե նման երևույթը տեղի է ունենում հաճախ, մարդը կարող է դուրս մնալ աշխատաշուկայից: Պետք է նշել, որ միջին տարիքի անձի համար աշխատանքի հարցի լուծումն ավելի բարդ խնդիր է: Առաջինը կապված է այն հանգամանքի հետ, որ անձի մեջ դեռ առկա է իր մասնագիտական կարգավիճակի նույնացում, ուստի նա դեռ պատրաստ չէ հրաժարվելու մասնագիտական դերից: Երկրորդ՝ աշխատանքի ընդունելիս առկա է նման անձանց խտրականության հավանականություն՝ կապված տարիքի հետ: Երրորդ հերթին, ցանկացած մասնագետ այս դեպքում դառնում է ցածր վարձատրվող և ունենում է ավելի ցածր կարգավիճակ, քան նախկինում: Նման իրադրության մեջ հայտնված

¹ Толочек В. А. Современная психология труда, СПб., Питер, 2005, сс. 29, 107.

² Психология человека от рождения до смерти, под ред. А. А. Реана, СПб., Прайм-Еврознак, 2002, с. 535.

անձանց ստվար զանգված է կազմում հետխորհրդային երկրների բնակչությունը, որոնց ճնշող մեծամասնությունը միջին տարիքի ներկայացուցիչներ են³:

Մասնագիտությունը կամ մասնագիտական կարգավիճակը Ե. Ա. Կլիմովը սահմանում է իբրև հանրության անհրաժեշտ, սոցիալականապես արժեքավոր աշխատանքի բաժանման և մարդու ֆիզիկական ու հոգևոր ուժերի ներդրման վայր, որտեղ մարդն իր աշխատանքի դիմաց ստանում է անձի զարգացման և գոյատևման համար անհրաժեշտ միջոցներ [4, 12]⁴: Մասնագիտությունը մեծ կարևորություն է ծեռք բերում հատկապես միջին տարիքում:

Ա. Ա. Ռեանը գտնում է, որ տարիքային այս ժամանակահատվածը կարելի է բնորոշել իբրև մարգինալ՝ սահմանային, քանի որ գտնվում է երիտասարդության և ծերության տարիքային շրջափուլերի միջև, երբ անձի արժեքները, ընդհանուր կենսական դիրքը անձի կողմից ենթարկվում են վերաիմաստավորման, վերաարժևորման: Ա. Ա. Ռեանը մեջբերում է Ռոնալդ Կեսսլերի տեսակետը, ով, ուսումնասիրելով ԱՄՆ-ի բնակչության վիճակագրական տվյալները, գալիս է այն եզրակացության, որ մարդու համար ամենալավ տարիքը 50 տարեկանն է: Ընդհանուր դիսթրեսի մակարդակը ցածր է, դեպրեսիվ և տագնապային վիճակները նվազում են 35 տարեկանի սահմաններում: Անձն առողջ է, գործունյա, ընտանեկան կյանքը կայացել է, և ամուսնալուծության հավանականությունը մեծ չէ: Միջին տարիքում անձը կարող է իր ողջ ժամանակը նվիրել սեփական կեցությանը, ոչ թե կայացմանը: Միջին տարիքի վերաբերյալ այս տեսակետը հաշվի չի առնում էթնիկական, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական տարբերությունները և, իհարկե, կենսական իրադրությունը, ինչը հետխորհրդային շրջանի պայմաններում խիստ կարևոր է միջին տարիքի անձի հոգեկան աշխարհը նկարագրելու առումով: Նման պայմաններում գտնվող անձի կենսական իրադրությունը բնորոշվում է կենսական պայմանների կտրուկ վատթարացմամբ, նույնականության նմուշների հակասականությամբ, կարգավիճակային տեղաշարժերով: Այնուամենայնիվ, միջին տարիքում առկա են մի շարք գործոններ, որոնք պետք է հաշվի առնել մասնա-

³ Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. 9-е изд., СПб.: Питер, 2005 – Серия “Мастера психологии”, с. 713.

⁴ Климов Е. А. Психология профессионала, М., Воронеж, 1996, с. 12. Ст'у Психология человека от рождения до смерти под ред. А. А. Реана, СПб., Прайм-Еврознак, 2002, с. 478, 489:

գիտական կարգավիճակի անկման պայմաններում հայտնված անձի հոգեկան առանձնահատկությունները բնորոշելիս:

Այսպես, միջին տարիքի առանձնահատկություններից է իմաստության հասնելու փաստը: Իզուր չէ, որ հին հույներն այս տարիքն անվանում էին «ակմե», ինչը նշանակում է մարդկային անձի բարգավաճման առավելագույն պահ: Մյուս կողմից, այս տարիքային փուլին բնորոշ են կյանքի իմաստի կորուստը և ճգնաժամը: Վերջինս չնայած նորմատիվային է՝ պայմանավորված տարիքային շրջափուլի առանձնահատկություններով, բայց պայմաններ ստեղծում դեպրեսիվ ֆոնի, սթրեսների համար: «Ճգնաժամ» բառը հանրագիտարանային բառարանում (հուն. Krisis՝ որոշում, շրջադարձային կետ, ելք) հասկացվում է իբրև կտրուկ շրջադարձ, դժվար անցումային շրջան կամ դժվար դրություն: Լ. Ն. Յուրևան նշում է, որ մի քանի տասնամյակ առաջ հասունությունն ընդունվում էր իբրև ձեռքբերումների շրջան, բայց որոշ հետազոտողներ՝ Զ. Լևինսոնը, Բ. Նեյգարտեն, Ս. Օշերսոնը, ստիպեցին այլ կերպ նայել հասունությանը և այն անվանեցին հասունության ճգնաժամ: Է. Էրիքսոնը գտնում է, որ այս փուլին բնորոշ է նաև մարդկության ապագա բարեկեցության մասին հոգատարությունը. հակառակ դեպքում առաջանում է անտարբերություն, ապաթիա, ուրիշների մասին հոգ տանելու ցանկության բացակայություն: Կյանքի այս փուլում, Լ. Ն. Յուրևայի կարծիքով, մեծանում է դեպրեսիաների, ներոգների, ինքնասպանությունների, վարքի կախյալ ձևերի հաճախականությունը: Հասակակիցների մահը ստիպում է անձին մտածել սեփական կյանքի ավարտուն լինելու մասին⁵:

Հայրենական հոգեբաններից Ս. Ս. Խուդոյանը զարգացնում է տարիքային ճգնաժամերի տեսությունը: Այս տարիքում մարդը խիստ զգայուն է լինում որոշակի խնդիրների նկատմամբ, ինչի ֆրուստրացիան սուր է ապրվում նրա կողմից, քան այլ շրջաններում: Իզուր չէ, որ միջին տարիքում մասնագիտության փոփոխությունն ապրվում է հատկապես սուր. չէ՞ որ այն մասնագիտական ինքնաիրացման, սեփական կենսական ծրագրերի ամփոփման փուլ է⁶:

Միջին տարիքի ճգնաժամի սահմանը 40 տարեկանն է, որի բնորոշ գծերից են՝ կասկածները, կենսական կողմնորոշիչների բացակայությունը և

⁵ Юрьева Л. Н. Кризисные состояния личности. Днепропетровск, Арт, 1999, сс. 4-7.

⁶ Խուդոյան Ս. Ս., Անձի զարգացման ճգնաժամային տարիքները, Երևան, «Զանգակ-97», 2004, էջ 34-82:

հակվածությունը պատրանքային որոշումներ ընդունելու նկատմամբ: Անձը խորհում է կյանքի ավարտունության, սեփական հնարավորություններն իրացնելու, անցած ժամանակն ամփոփելու մասին [7, 401]⁷: Կյանքի կեսի ճգնաժամը նորմատիվային է, ունի սոցիալ-պատմական, մշակութային բնույթ և հասարակության պատմության ավելի ուշ կազմավորում է: Ճգնաժամն առաջանում է այն ժամանակ, երբ անձի առջև ծառանում է ինքնաակտուալացման ուղիների միջև ընտրության հարցը: Օ. Ա. Կարաբանովան նշում է, որ ժամանակակից հասարակության մեջ անձը կանգնած է բազմաթիվ այլընտրանքային հնարավորությունների առջև, ուստի դժվարանում է ընտրություն կատարել: Առաջանում է նորմատիվային ճգնաժամի անհրաժեշտություն՝ որպես արժեքափմաստային ճգնաժամի կենսական արդյունքների ամփոփում և վերանայում⁸: Այսինքն՝ տարիքային ճգնաժամն առաջին հերթին դրսևորվում է արժեքափմաստային ոլորտի վերանայման մեջ: Նորմատիվային ճգնաժամի շրջանակներում սեփական կյանքի, անձի և մասնագիտության հետ կապված վերաարժևորման գործընթացները կառուցողական են և թույլ են տալիս անձին սեփական գործունեությունը կառուցելու դրական ելքեր որոնել:

Հասունության ճգնաժամերն ուսումնասիրող Մալկինա-Պիխը նշում է, որ Կ. Յունգն առաջին հետազոտողներից էր, ով ուշադրություն է դարձրել կյանքի երկրորդ կեսին՝ գտնելով, որ մարդն այս փուլում հանդիպում է սեփական անգիտակցականի հետ: Անձի համար առաջնային է կենտրոնացումը սեփական ինքնության վրա⁹: Ըստ Յունգի՝ անձի բոլոր ուժերը ձգտում են միավորման, իսկ միասնականություն ձեռք բերելու ցանկությունը հակադրվում է ապակազմավորմանը, և այդ ժամանակ անձն աստիճանաբար գալիս է իր ներքին միասնականության գիտակցմանը, որը մինչ այդ որոնում էր դրսում: Այս հակասությունը միջին տարիքում զարգացման խթանն է: Ճգնաժամի դրական լուծումն անձի կողմից իմաստության ձեռքբերումն ու ստեղծագործելն է, իսկ դրա հակառակ բևեռը նկրոզն ու հուսահատությունն են: Գ. Շիխին առանձնացնում է կյանքի կեսի ճգնաժամի հաղթահարման երկու ուղի, ինչից կախված է ճգնաժամից հաջող կամ անհաջող ելքը. արդյոք անձը տեսնո՞ւմ է իր առաջնային երազանքները իբրև իր անձնային խնդիրների լուծում, թե՞ վերաձևակերպում է դրանք իրատեսական նպատակների: Նա համոզված է,

⁷ Психология развития/под ред. А. К. Болотовой и О. Н. Молчановой, М., 2005, с. 401.

⁸ **Կարանова Օ. Ա.** Возрастная психология, изд. «Айрисс-пресс», М., 2005, с. 224.

⁹ **Малкина-Пых И. Г.** Возрастные кризисы взрослости, М.: Изд-во, Эксмо, 2005, с. 50.

որ տարիքային ճգնաժամը հաղթահարելու հնարավորությունն անձի ներսում է, նրա ներքին ուժն է, ինչը նա պետք է գործադրի առաջ շարժվելու և ճգնաժամից դուրս գալու համար: Յուրաքանչյուր նոր իրադարձություն այս տարիքում անձին կրկին ստիպում է վերանայել սեփական կենսագրությունը¹⁰: Կենսական ուղին միայն կրկնվող պատմական գործընթաց չէ, այն նաև կապված է անձի անհատական առանձնահատկությունների հետ, ինչպես նաև կախված է սոցիալական ենթատեքստից, որը փոփոխվող աշխարհում թելադրում է իր պահանջներն անձի տարիքային զարգացմանը: Անցումային հասարակության պայմաններում, ինչպիսին Հայաստանն է, կյանքի կեսի ճգնաժամը ստանում է իր յուրահատկությունը:

Ինչպես տեսնում ենք, ճգնաժամի կենտրոնում անձի կողմից ձեռք բերված փորձի, արժեքների, վերաարժևորման գործընթացն է: Անձն ի մի է բերում իր ձեռքբերումներն անձնական, ընտանեկան և մասնագիտական ոլորտներում: Կրկին վերանայում է այս տարիքում արդեն կայացած արժեքային համակարգը՝ տեսնելու, թե ինչն է առավել կարևոր իր համար ներկայումս: Յուրաքանչյուր ոլորտում սոցիալական կամ կենսական պայմանների ազդեցությամբ առաջ եկած փոփոխությունը կարող է առաջացնել դրդապատճառային ճգնաժամ՝ կապված առաջատար կենսական դրդապատճառի թուլացման կամ դրանից հրաժարվելու հետ: Զգնաժամն ապրելու բնույթը, խորությունը մեծապես կապված են միջին տարիքի անձի ինքնագնահատականի, հավակնությունների մակարդակի հետ: Որքան ցածր է անձի ձեռք բերածը միջին տարիքում սեփական հավակնությունների մակարդակի և վաղ հասունության տարիքում ցանկալիի հետ համեմատած, այնքան անձն ավելի ծանր է ապրում անհաջողությունը, ընկնում է ինքնագնահատականը՝ սրելով դրդապատճառային ճգնաժամը կենսական ուղու այս հատվածում:

Միջին տարիքի անձի հիմնական ապրումները կապված են սեփական պոտենցիալն իրացնելու հնարավորության, ներկայի և ապագայի ծրագրերի հետ: Միջին տարիքում մարդու առաջատար գործունեությունն է աշխատանքը, ինչը որոշում է անձի կյանքի էությունը, դառնում է նրա զարգացման հիմքը: Ի. Ա. Ակինդիկովան նշում է մասնագիտական կարգավիճակի երկակի գործառնությունը. այն միաժամանակ զարգացման գործոն և զարգացման միջոց է: Մասնագիտական դերի կատարման ընթացքում անձը յուրացնում է մասնագիտական կարգավիճակին ներկայացվող պահանջները, որոնք ձևավորում են

¹⁰ Шихи Г. Возрастные кризисы, СПб., Ювента, 1999, с. 1983.

յուրահատուկ արժեքային դաշտ և ուղղորդում, յուրահատկություն են տալիս անձի արժեքներին: Տևական աշխատանքային գործունեությունը ձևավորում է ոչ միայն անձի առանձին գործառնական համակարգը և հոգեկան գործընթացները (մասնագիտական հիշողություն, մտածողություն և այլն), այլ նաև սոցիալ-մասնագիտական տիպը՝ որոշակի արժեքային կողմնորոշումներով, բնավորությամբ, միջխմբային և ներխմբային շփման առանձնահատկություններով¹¹: «Մասնագիտություն» հասկացությունը անձի համար դառնում է կարևորագույն արժեք, իսկ մասնագիտական ինքնաիրացման ձգտումը՝ նրա արժեքային համակարգի բարձրագույն արժեքը: Անձնային աճը ենթադրում է անձի կողմից կյանքի իմաստի իրացման նկատմամբ մոտեցում՝ անձնային փորձի ձեռքբերման միջոցով, որը ներառում է ինքնաճանաչողությունը և համընդհանուր մարդկային արժեքների յուրացումը, այնպիսիք, ինչպիսիք են անկեղծությունը, վստահությունը, ընդունված լինելը, ազատությունը և այլն:

Միջին տարիքում մտորումների կենտրոնական թեման մասնագիտական հեռանկարներն են: Մասնագիտության կորուստը կամ փոփոխությունն անձի համար ողբերգական իրադարձություն է: Ա. Մասլոուն գործազրկության հարցին մոտենում է ինքնաակտուալացման տեսության դիրքերից: Բուրգի վերին հատվածի պահանջմունքների ֆրուստրացիան, օրինակ՝ կարգավիճակի նվաճման պահանջմունքի, անձին ուղղում է դեպի բուրգի ստորին աստիճանները՝ դրանով սահմանափակելով ինքնաակտուալացման պահանջմունքը¹²: Լինելով մեկ անգամ ճնշված՝ այդ պահանջմունքները կարող են ընդմիշտ մարել նույնիսկ պայմանների փոփոխության դեպքում:

Հումանիստական ուղղության մեկ այլ ներկայացուցիչ Էրիկ Ֆրոմմը նշում է, որ աշխատանքի գործընթացում արտաքին միջավայրի ձևավորման փոփոխման գործընթացում մարդը ևս ձևավորվում և փոխվում է: Աշխատանքի օտարված բնույթը հանգեցնում է ամբողջական ծուլության, առաջանում է թաքնված, հաճախ անգիտակցական թշնամական վերաբերմունք աշխատանքի նկատմամբ: Հեղինակը փաստում է, որ 65 տարեկանից բարձր տարիք ունեցող մարդկանց մեծամասնությունը, աշխատանքը դադարելու ան-

¹¹ Акиндинова И. А. Самоактуализация личности в различных типах организации профессиональной деятельности, оп. в сб. науч. труд. «Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях: “Психология и педагогика в общественной практике”, М., Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, сс. 29-36. Տե՛ս Психология человека от рождения до смерти под ред. А. А. Реана, СПб., Прайм-Еврознак, 2002, с. 505:

¹² Маслоу А. Мотивация и личность. М., Евразия, 1999, сс. 83-119:

հրաժեշտության հետևանքով, դառնում են տխուր, իսկ երբեմն էլ՝ ֆիզիկապես հիվանդ¹³:

Վ. Ֆրանկլի կարծիքով մարդը իմաստին կարող է հասնել նաև սոցիալական կառուցվածքում կարգավիճակ ձեռք բերելով, ինչը կապահովի ոչ միայն նրա նորմալ կենսագործունեությունը, բայց և կնպաստի սեփական ռեսուրսների իրացմանը: Սոցիալական ախտաբանությունները, հասարակության մեջ տեղ գտած բացասական երևույթները, ճգնաժամերը Ֆրանկլը բացատրում է բազմաթիվ մարդկանց մեջ գոյաբանական վակուումի առկայությամբ: Այն բնորոշվում է իմաստի նկատմամբ ձգտման ֆրուստրացիայով և արտահայտվում է ծանծրայի մեջ¹⁴: Այս տեսանկյունից մասնագիտական ինքնաիրացման ֆրուստրացիան կասեցնում է անձի բնականոն զարգացումը:

Գ. Օլփորթը գտնում է, որ աշխատանքը մարդու հոգեկան առողջության չափորոշիչ է: Նա առաջնային նշանակություն է տալիս անձի գծերին: Ըստ Օլփորթի՝ դրանք թույլ են տալիս փոփոխությունների լայն շրջանակ: Փոխադարձ հարմարումը ձեռք է բերվում անձի և սոցիալական համակարգի ներքին ճկունության հիման վրա: Կապված դիրքը հասարակական կառուցվածքում անձը լուրջ փոփոխության չի ենթարկվի, քանի որ անձնային միջուկը մնում է անփոփոխ¹⁵: Չի կարելի անտեսել այն փաստը, որ անձի միջուկի հիմնական գծերը կայունանում են՝ դառնալով մասնագիտական կարգավիճակով պայմանավորված կառույցներ՝ արժեքներ, ուստի մասնագիտական կարգավիճակի փոփոխության դեպքում կարող են նպաստել սոցիալական իրականության արժևորման, իմաստավորման փոփոխություններին, ինչը դիտվում է միջին տարիքի անձի հոգեկանում: Անձի կենսական ուղու անհատական փոփոխականության փաստը նախազգուշացնում է մասնագիտական կարգավիճակի հետ խիստ նույնացման բացասական հետևանքների մասին: Այնուամենայնիվ, մարդկային անձը ճկուն է, ուստի կյանքի պայմանների՝ աշխատանքի, ընտանեկան կարգավիճակի փոփոխության դեպքում արժեքային ոլորտում նկատվում է դրանց հետ կապված արժեքների իմաստների վերաարժևորման, վերաիմաստավորման անհրաժեշտություն:

¹³ **Фромм Э.**, Здоровое общество. М., Изд. АСТ, 2005, сс. 205, 357, 359.

¹⁴ **Франкль В.** Человек в поисках смысла: пер. с англ. и нем., М.: Прогресс, 1990, сс. 10, 35-39.

¹⁵ **Оллпорт Г.** Становление личности. Избранные труды, пер. с англ. Д. А. Леонтьева, Л. В. Трубничиной, под общ. ред. Д. А. Леонтьева, М; Смысл, 2002, сс. 383-386.

Չնայած նրան, որ մասնագիտական կարգավիճակի փոփոխությամբ պայմանավորված հոգեբանական նորագոյացությունները միջին տարիքի անձանց մոտ մանրամասնորեն ուսումնասիրվել են, այնուամենայնիվ թերի է մնում մասնագիտական կարգավիճակի անկման պայմաններում միջին տարիքի անձի արժեքային ոլորտի վերակառուցումների հարցը:

Միջին տարիքում արժեքային համակարգը կայացած և հարաբերակա-նորեն կայուն է, այնուամենայնիվ տնտեսական-գաղափարական, արժեքային դաշտի փոփոխությունները մեծապես ազդում են հասուն անձի արժեքային համակարգի վրա: Անձի համար մասնագիտությունը ձեռք է բերում կենսական արժեքի կարգավիճակ: Միջին տարիքում մասնագիտական կարգավիճակի փոփոխությունն անձի կողմից ապրվում է հիվանդագին ձևով հատկապես նրանց կողմից, ում արժեքային համակարգում մասնագիտություն և աշխատանք արժեքներն առաջնային են և ունեն կենսական կարևորություն: Կարելի է ենթադրել, որ նման պայմաններում հայտնված անձանց մոտ նկատվում է մասնագիտություն արժեքի վերափոխում աշխատանք արժեքի՝ իբրև գոյատևման, կենսամակարդակ ապահովելու միջոցի: Արժեքային համակարգի վերակառուցումը ենթադրում է մասնագիտական արժեքների առաջնային նշանակության կորուստ:

Այնուամենայնիվ, միջին տարիքում մասնագիտական կարգավիճակի փոփոխությունն անձի մեջ առաջացնում է մի վիճակ, որը բնորոշվում է մասնագիտական ինքնաիրացման հնարավորության սահմանափակմամբ, սեփական կյանքի որակով անբավարարվածությամբ, կենսական հենարանի զգացման բացակայությամբ: Անձը կարող է հայտնվել հոգեբանական փակուղում, ինչը չհաղթահարելու դեպքում տարիքային նորմատիվ ճգնաժամը կարող է վերաճել հոգևոր ճգնաժամի: Հոգևոր ճգնաժամը, ըստ Վ. Վ. Կոզլովի, անձի զարգացման հատուկ փուլ է, երբ նախաձեռնվում է Ես-ի նյութական, հոգևոր և սոցիալական ներքին ենթահամակարգերի միավորումը մեկ միասնական տարածության մեջ, ինչը տեղի է ունենում բոլոր արժեքների վերագնահատման ժամանակ, և այդ գործընթացում անձը սկսում է վերափմաստավորել կյանքում իր տեղը: Անձի առջև ծառանում են ինքնորոշման, ինքնաիրացման խնդիրներ, և նա, փաստորեն, ներգրավվում է ճգնաժամի մեջ: Ճգնաժամի ժամանակ տեղի է ունենում կյանքի վերափմաստավորում, որը ծայրահեղ իրավիճակներում գոյատևման հոգեբանական մեխանիզմ է. կամ փախչել, կամ դիմակայել անբարենպաստ ճնշմանը: Եթե մարդու գոյության իմաստները չեն իրացվում, ապա կյանքի որոշակի փուլում առաջանում է գոյաբանական դատարկություն,

և նա բախվում է իր գոյության անիմաստությանը, ինչը բավականին վտանգավոր իրադրություն է: Հոգևոր ճգնաժամ առաջ բերող գործոնների մեջ Վ. Վ. Կոզլովն առանձնացնում է ինտեգրատիվ սոցիալական կարգավիճակի կորուստը՝ ազատման, հաստիքների կրճատման, թռչանի անցնելու, ձեռնարկության լուծարման կամ ապադրակավորման պատճառով, նշանակալի սոցիալական կապերի այլափոխումը, ինչը հրահրում է ուժեղ հուզական ապրումներ: Հիրավի, կյանքի իմաստի կորուստը վտանգներով լի իրավիճակ է, երբ մարդուն իր գոյությունը չի բավարարում: Այդ վիճակն ուղեկցվում է դեպրեսիայով և տագնապով: Անձը որպես իրադրությունից ելք կարող է ընտրել ինքնասպանությունը: Նրա մեջ կարող են ակտիվանալ մահվան հետ կապված մտքեր: Դրանք առաջանում են նախկին հավակնությունների կործանման և նախկին դերերից ազատագրման արդյունքում: Ճգնաժամը մարդուն զրկում է արտաքին հենարանի որոշակի տարրերից, օրինակ՝ սոցիալական կարգավիճակ, եկամուտ և այլն, ինչի հետ նա ունի նաև ներքին նույնացում: Իհարկե, ճգնաժամը մարտահրավեր է անձի գոյությանը, որից ելքը մեծապես կախված է անձի հմտություններից, ընդունակություններից, անհատական առանձնահատկություններից¹⁶:

Այսպիսով, մասնագիտական կարգավիճակի անկման իրադրությունը հոգեբանական առումով առավել սուր ապրվում է միջին տարիքի անձանց կողմից՝ արտահայտվելով մասնավորապես արժեքային կողմնորոշումների փոփոխության ձևով:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոգվածում քննարկվում է միջին տարիքի անձի հոգեկանում արժեքային վերակառուցումների խնդիրը: Սոցիալական տարածության մեջ ի հայտ եկող տարաբնույթ փոփոխությունները պայմանավորում են մասնագիտական կարգավիճակի վարընթաց տեղաշարժի երևույթը: Վերջինս ներառում է բազմաթիվ միջին տարիքի անձանց, որոնք կանգնում են կենսական կարևոր, մասնավորապես մասնագիտական արժեքների վերաարժևորման խնդրի առջև: Այս իրադրության դրսևորումներից մեկը հոգևոր ճգնաժամի առկայությունն է:

¹⁶ Козлов В. В. Психотехнологии измененных состояний сознания. Методы и техники, М.: Изд-во Института психотерапии, 2005, сс. 106-116.

Բանալի բաներ - նորմատիվային ճգնաժամ, դրդապատճառային ճգնաժամ, մասնագիտական կարգավիճակ, մասնագիտական ինքնաիրացում, հոգևոր ճգնաժամ:

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПАДЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАТУСА ЛИЧНОСТИ СРЕДНЕГО ВОЗРАСТА

СЕДА ВАРДАНЫАН

В статье рассматривается проблема ценностных перестроек личности среднего возраста. Различные изменения, которые происходят в социальном пространстве, обуславливают явление нисходящего перемещения профессионального статуса. Последнее охватывает множество лиц среднего возраста, перед которыми встает проблема переоценки жизненно значимых, в частности, профессиональных ценностей. Одним из проявлений этой ситуации является наличие духовного кризиса.

Ключевые слова – нормативный кризис, мотивационный кризис, профессиональный статус, профессиональная самореализация, духовный кризис.

THE PSYCHOLOGICAL FEATURES OF A MIDDLE-AGED INDIVIDUAL'S DECLINE IN PROFESSIONAL STATUS

SEDA VARDANYAN

Seda Vardanyan in this article considers the issue of axiological reconstructions in a middle-aged individual's mind. Various changes taking place in social environment cause a decline in the professional status of an individual. Numerous middle-aged people involved face vital problems. They are particularly confronted by the problem of reassessment of professional values. One such problem is the actuality of spiritual crises or spiritual emergencies.

Key words - normative crisis, motivation crisis, professional status, professional fulfillment, a spiritual crisis.